

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Шуліченко Тетяни Сергіївни
«Мовна особистість персонажа українського бестселера
(на матеріалі творів В. Шкляра)»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія**

Усебічне студювання художнього тексту в різних галузях лінгвоукраїністики – це одне з найважливіших питань для сучасної науки. Зокрема, у працях багатьох дослідників, які, вивчаючи особливості авторської мовотворчості, заглиблюються в проблеми лінгвотекстової репрезентації важливих реалій і подій сьогодення, історії України, ословлення одвічних духовних і культурних цінностей українського народу, наразі зацентровано увагу на логіко-семантичній дихотомії «мова ↔ людина». У мовознавстві останніх десятиліть не новим, а втім, теоретично й онтологічно «оновленим» постає поняття мовно-персонажної особистості художнього твору, що є ключовим і в рецензованій праці Т. С. Шуліченко, виконаній у межах науково-дослідницької теми кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Когнітивні й дискурсивні аспекти лінгвістичних досліджень» (державний реєстраційний номер: 0122U001280, 2022–2024 р.).

Дисертаційну роботу Т. С. Шуліченко, у якій комплексно проаналізовано релевантні засоби формування національно-колективної та індивідуально-лідерської мовних особистостей у чотирьох бестселерах – «Характерник», «Маруся», «Чорний Ворон», «Чорне Сонце» – відомого українського письменника Василя Шкляра, вважаємо актуальною, новаторською, теоретично й практично значущою для низки традиційних і новітніх дисциплін сучасної лінгвоукраїністики. Цілком погоджуємося з думкою Тетяни Сергіївни, що саме художній текст уможливорює ґрунтовне дослідження мовної особистості як автора, так і персонажа на зафіксованому матеріалі (с. 16).

Ознайомлення з текстом дисертації дає підстави стверджувати, що Т. С. Шуліченко повністю зреалізувала поставлену мету (с. 17) й успішно впоралася із визначеними завданнями. Результати дослідження, викладені в рецензованій праці, засвідчують його істотний внесок у розроблення важливого для сучасної лінгвоукраїністики питання, пов'язаного з поняттям «мовна особистість персонажа», яке й надалі потребує докладної характеристики, виявлення й уточнення його ознак на основі панорамного вивчення художніх текстів багатьох письменників у дослідницькому полі лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики, лінгвопрагматики, комунікативної лінгвістики, лінгвоперсонології тощо.

У трьох розділах дисертаційної праці, спираючись на відомі здобутки вітчизняних і закордонних фахівців у галузях лінгвістики тексту, етнолінгвістики, комунікативної лінгвістики, а також лінгвостилістики, лексикології, фразеології, граматики, Тетяна Сергіївна дослідила специфічні засоби оприявлення низки мовних особистостей персонажів в індивідуально-авторському стилі В. Шкляра.

Теоретико-методологічні засади вивчення ключового поняття викладено в першому розділі роботи, що своїм усебічним аналізом актуальних мовознавчих питань засвідчує високий рівень теоретичної підготовки дисертантки, її вміння добирати й узагальнювати потрібну інформацію в працях представників різних наукових напрямів. У цій частині роботи розглянуто історію дослідження мовної особистості загалом і зацентовано увагу на внескові українських науковців у розроблення цього досі дискусійного поняття зокрема; оглядово проаналізовано сучасні підходи до вивчення художнього тексту та мовної особистості персонажа; прокоментовано попередній науковий досвід щодо типології колективного й індивідуального персонажа. Такий синтезований підхід до обґрунтування багатьох наукових положень у межах одного розділу дисертації заслуговує на схвалення. Утім, вважаємо дещо надмірним скрупульозний огляд праць дослідників, які розглядають поняття колективного мовного персонажа не лише в художніх

текстах, а й у тих чи тих реальних суспільних сферах і соціумах, оскільки останні ніяк концептуально не відбиті в індивідуально-авторській мовотворчості В. Шкляра й у наступних двох частинах рецензованого дослідження теоретичні положення такого зразка просто «не працюють».

Другий розділ дисертації містить комплексний лінгвістичний аналіз національно маркованої колективної мовної особистості персонажів у текстах бестселерів В. Шкляра. На думку Т. С. Шуліченко, до таких найважливіших словесних маркерів ключового поняття потрібно вналежнити прізвиська, звертання, фразеологічні одиниці та вербальні засоби гумору, що смислово актуалізовані у вертикальних контекстах художніх творів. На перший погляд, різнотипні репрезентанти колективної мовної особистості досліджуваних персонажів не зовсім співвідносяться між собою і відбивають швидше структурний алогізм, а не системні відношення маркувальних лінгвоодиниць. А втім, за допомогою численного фактичного матеріалу дисертантка послідовно довела, що саме перераховані мовні одиниці найчіткіше окреслюють спільні національні риси героїв чотирьох романів, хоч їх наукове потрактування в роботі потрібно було б підсилити кваліфікованим семантичним, стилістичним, комунікативно-прагматичним аналізом, а не просто констатувати факти або вдаватися до переказу змісту проілюстрованих контекстів на зразок: «*Вибачте, пане отамане, вибачте, не подумав*» – так отаман Гупало перепрошує в отамана Загороднього» (с. 93); «Щоб правильно оцінити ситуацію з появою на Січі царевича, отаман Іван Сірко дає короткий наказ: «*Зуб нехай мотає на вус*» (с. 107) тощо.

За структурою всі чотири підрозділи другого розділу дисертаційної роботи Т. С. Шуліченко схожі: спочатку в них лаконічно викладено теорію того чи того питання, а потім представлено масив відповідних контекстуальних репрезентантів колективної мовної особистості персонажів, що фігурують у художніх творах В. Шкляра. За змістовим наповненням, зрозуміло, кожен підрозділ своєрідний, оскільки наповнений потрібною інформацією, яка сконцентрована навколо прізвиськ, звертань, фразеологізмів, гумористичних

лінгвоодиниць – основних вербальних маркерів ключового поняття, досліджуваного в роботі.

Студіювання комунікативних стратегій і тактик персонажів-лідерів у вертикальному контексті мовотворчості В. Шкляра спостережене в третьому розділі дисертації. Для мовного портретування індивідуальних персонажів Тетяна Сергіївна цілком закономірно обрала чотирьох героїв – Івана Сірка («Характерник»), Марусю («Маруся»), Маляра («Чорне Сонце»), Чорного Ворона («Чорний Ворон») – із аналізованих письменницьких творів, які по-своєму консолідують «суспільство» в ті чи ті періоди історії України, виборюючи право українського народу на свободу й незалежність. У зв'язку з послідовністю, установленою в роботі щодо комунікативно-текстової характеристики мовних особистостей зазначених вище «лідерів», у нас виникло запитання: Чому художній образ Чорного Ворона, асоційований із боротьбою українських повстанців проти ворожої окупації наприкінці радянсько-української війни 1917–1922 років, розглянуто в останньому, а не в другому або третьому підрозділі?

Структурна матриця лінгвістичного аналізу, розроблена Т. С. Шуліченко для комплексного опису мовної особистості колективного персонажа в попередній частині дослідження, застосована й під час лінгвопортретування конкретних образів-індивідуумів. Специфічною ознакою третього розділу рецензованої праці є застосування комунікативно-контекстуальної методики студіювання матеріалу, що відбиває основні постулати сучасного антропо- та дискурсоцентризму в нашій науці. Дисертантка дібрала достатньо ілюстрацій із прози В. Шкляра, щоб створити цілісний і водночас динамічний мовний портрет кожного знакового персонажа, який символізує героїзм і патріотизм українського народу.

Позитивним вважаємо те, що основні результати проведеного дослідження викладено в 9 одноосібних публікаціях, із них 5 статей опубліковано у фахових виданнях, рекомендованих ДАК України, 3 – у

збірниках матеріалів міжнародних конференцій, 1 – у збірнику матеріалів всеукраїнської конференції.

Загалом до рецензованої дисертації немає істотних концептуальних зауважень, що поставили б під сумнів дослідницьку працю дисертантки з реалізації окреслених у роботі завдань й отримання очікуваних результатів. Висновки й узагальнення, їхня повнота та новизна, методологічні прийоми дослідження самодостатні й принципових зауважень не викликають. Водночас маємо зупинитися на певних зауваженнях і питаннях, які, на нашу думку, варто прокоментувати:

1. На нашу думку, найпомітнішим недоліком у всьому тексті дисертаційної роботи є те, що низку теоретичних положень, сформульованих тими чи тими науковцями, до праць яких Т. С. Шуліченко апелює в трьох основних розділах дослідження, не застосовано під час аналізу фактичного матеріалу. Наприклад, визначаючи функції контекстуальних звертань і фразеологізмів (підрозділи 2.2; 2.3), дисертантка лише частково спирається на відповідні класифікації відомих мовознавців, огляд яких представила на початку підрозділів; аналіз вербалізаторів гумору не завжди орієнтований на згадану в роботі категорію комічного, представлену такими виявами, як іронія, гумор, сатира, сарказм (с. 118) тощо.

2. Ілюструючи численні факти репрезентації поняття «колективна мовна особистість», Тетяна Сергіївна подекуди не враховує реальних часових маркерів, які неодмінно накладаються на індивідуально-авторське образотворення, а отже, окреслюють певні межі між персонажами прозових творів В. Шкляра. Тому, вважаємо, не завжди доречні зіставлення щодо виявів деяких мовно-маркувальних засобів у письменницьких бестселерах на зразок: «Якщо козаки роману «Характерник» послуговуються народною, фольклорною лексикою, то у воїнів романів «Маруся» і «Чорний Ворон» спостерігаємо політичний підтекст: *«Ти, комуна, вибач, але нам треба поснідати»*, *«Ти, контра!»* (с. 91).

3. Пильнішої уваги з боку дослідниці потребують прізвиська, лексико-семантичному аналізу яких достатньо уваги приділено в підрозділі 2.1, але тут не вмотивовано належність слововживань до тих чи тих угруповань. Зокрема, літературно-художні антропоніми *Черв'як* і *В'юн*, *Сіроманець* і *Вовкодав*, *Голобля* і *Гиря* зазначено у списках різних груп, але чому, без текстових ілюстрацій не зрозуміло.

4. Мусимо звернути увагу й на різні помилки та технічні недогляди, яких, на жаль, не позбавлена робота. Із-поміж них виокремлюємо низку конструкцій із стилістичними огріхами на кшталт: «У наведених репліках звертання «батьку» виконує функцію вираження шанобливого ставлення до адресата та покірності, адже йде після досить суворих фізичних покарань» (с. 95).

Викладені думки та пропозиції не применшують об'єктивних здобутків рецензованої роботи. Вважаємо, що дисертація «Мовна особистість персонажа українського бестселера (на матеріалі творів В. Шкляра)» є самостійною, завершеною й актуальною; вона виконана на належному теоретичному та науково-практичному рівнях; за змістом і формою відповідає всім вимогам пп. 14, 15 та 16 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022, а її авторка, Шуліченко Тетяна Сергіївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент

доктор філологічних наук, доцент
професор кафедри української мови
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Учений секретар

Н. С. Голікова

Т. В. Ходанен